

Den Haag

Overheid en particulier initiatief in het onderwijs

Den Haag is vooral bekend als het politieke centrum van het land, zetel van de regering, het parlement en de residentie van het koninklijk huis. Hoewel het onderwijs volgens de Grondwet van 1848 behoort tot 'de aanhoudende zorg van de overheid', heeft het tot 1918 geduurd voor er een zelfstandig ministerie van Onderwijs werd ingesteld. Voor die tijd waren slechts een paar ambtenaren binnen het ministerie van Binnenlandse Zaken belast met de besturing van het onderwijs. In 1918 deed ook de eerste vrouw haar intrede in de Kamer, een onderwijzeres. Dat was namelijk pas na 1917 mogelijk geworden, omdat er, in ruil voor de gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs, actief kiesrecht voor mannen en passief kiesrecht voor vrouwen werd ingevoerd. Naast de overheidszorg voor het onderwijs zijn er in de loop der tijd veel nieuwe onderwijsvormen en methoden door particulier initiatief tot stand gekomen, zoals in Den Haag op verschillende plekken het geval was. Voorbeelden daarvan zijn het onderwijs voor kinderen met een beperking, het huishoudonderwijs en het lyceum. Den Haag is ook de stad waar Nederlands beroemdste onderwijsvernieuwer Jan Ligthart (1859-1916) zijn sporen heeft achtergelaten. Hij is vooral bekend geworden door zijn leesboekjes (Ot en Sien) waarmee hele generaties schoolkinderen leerden lezen. Deze wandeling begint bij station Hollands Spoor, leidt ons eerst door de Schilderswijk en gaat over het Binnenhof. Daarna lopen we via het paleis Noordeinde in de richting van Scheveningen en terug. Tijdens deze wandeling lopen we door relatief veel groen.

Routebeschrijving

1. We starten aan de voorkant van het station Hollands Spoor. Op het Stationsplein steken we over en slaan we linksaf. Waar de weg een bocht naar links maakt, gaan we onder de huizen door en komen in de Jan Blankenstraat. Deze straat lopen we uit en aan het einde slaan we linksaf de Van Limburg Stirumstraat in tot we op het Oranjeplein komen. We gaan met de klok mee om het plein heen (als het hek open is, kunnen we het plein oversteken) om uit te komen bij de Slicherstraat. We bevinden ons in de roemruchte Schilderswijk, die de laatste decennia flink gerenoveerd is. Ook de oude school van Jan Ligthart, die hier stond, is vervangen door een geheel nieuwe basisschool in de Slicherstraat die nog wel zijn naam draagt.

Van straatjongen tot schoolhoofd en wereldberoemd pedagoog

Jan Ligthart werd geboren en groeide op in de Amsterdamse Jordaan. Hij verloochende zijn eenvoudige afkomst niet en bleef zich daarom zijn leven lang inzetten voor het arme schoolkind. Op zesentwintigjarige leeftijd werd hij in 1885 hoofd van de Haagse volksschool die in de Tullingshstraat stond. Hij is daar tot zijn dood het hoofd van gebleven. Hij bracht een nieuwe, frisse aanpak in het onderwijs, waarbij zelfwerkzaamheid en het met de handen bezig zijn centraal stonden. Met zijn enthousiasme en liefdevolle betrokkenheid probeerde hij voor het personeel en kinderen een soort 'schoolgezin' te realiseren. Hij was geen systeembouwer en heeft anders dan zijn tijdgenote Maria Montessori ook geen 'pedagogische-didactische aanpak' nagelaten.

Toch trok zijn werk grote belangstelling vanuit binnen- en buitenland (bijvoorbeeld Maria Montessori kwam in 1914 op zijn school langs). Koningin Wilhelmina bracht in hetzelfde jaar een bezoek en was heel erg enthousiast. Dat was echter geen reden om haar dochtertje bij Ligthart op school te doen. Prinses Juliana kreeg op het Paleis Noordeinde thuisonderwijs met de schoolboekjes van Ligthart. Niet vreemd, want het lesmateriaal en de methoden die Ligthart in zijn school ontwikkelde waren heel populair in het gehele lager onderwijs.

2. We slaan na de ingang van de school links de Fagelstraat in en aan het eind rechtsaf de Koningstraat in. Bij het water steken we de brug over en gaan linksaf de Zuidwal op. Deze volgen we met de bocht naar rechts. Aan het eind bij nummer 96 was de woning van de deftige dominee en bekende letterkundige, Van Koetsveld (1807-1893) die er de eerste Nederlandse school voor verstandelijk beperkte kinderen onderhield.

'De idiotenschool'

Van Koetsveld begon zijn schooltje in 1855 met elf en al snel met veel meer leerlingen: twee derde jongens, een derde meisjes. Van Koetsveld ging met zijn initiatief niet over één nacht ijs: hij deed eerst grondig onderzoek naar 'idiotisme', schreef er een hele verhandeling over en begon na een geldinzamelingsactie met zijn 'school voor idioten'. Hij wist zelfs Koningin Sophie, echtgenote van Willem III, te strikken voor een bijdrage. Zij werd beschermvrouw van het schooltje en kwam regelmatig op bezoek. Uitgangspunt van de school was dat ieder kind wel iets kan leren. Daar lag de kiem van het latere speciaal onderwijs.

Rond 1900 werden termen 'idiot', 'achterlijk', 'zwakzinnig' en 'debiel' nog zonder veel reserves gebruikt voor allerlei leerlingen die speciale zorg behoeften. Door de invoering van de leerplicht in 1901 moesten ook deze kinderen naar school en kon de overheid zich niet langer verschuilen achter het particulier initiatief. Dat ging met tegenzin. Alle wettelijke regelingen waren slechts voorlopig en er was voortdurend te weinig geld. Aanvankelijk gingen de 'zorgenkinderen' naar de overvolle klassen van het 'gewone' lager onderwijs. Daar werden ze meestal aan hun lot overgelaten. Gescheiden onderwijs leek een betere oplossing, maar ook dat heeft een keerzijde. Daarom laait nog steeds van tijd tot tijd de discussie op welk beleid het beste is.

3. Aan het einde van de Zuidwal gaan we rechtdoor de Brouwersgracht op. Bij het einde gaan we links bij de oversteekplaats de Prinsegracht over en slaan we aan de overkant rechtsaf. Bij de Jan Hendrikstraat slaan we linksaf en lopen we tot we de Grote of Sint Jacobskerk zien. Daar gaan we na het Nutshuis rechtsaf de Riviervismarkt op. Deze straat lopen we steeds rechtdoor. We passeren het oude Stadhuis (aan onze linkerkant) en de Passage (aan onze rechterkant). We gaan steeds rechtdoor tot we op het Buitenhof komen. Daar steken we over naar het Binnenhof.

Een onderwijzeres als eerste vrouw in de Kamer

Suze Groeneweg (1875-1940), de eerste vrouw die na de Eerste Wereldoorlog haar intree maakte in de Tweede Kamer, was een onderwijzeres. Zij werd in 1918 gekozen toen vrouwen zelf nog geen actief stemrecht hadden. Als pienter meisje uit een eenvoudig arbeidersgezin in de Hoekse Waard stond zij al als zestienjarige voor de klas in haar geboortedorp. Later bracht haar verontwaardiging over de slechte behandeling van de meisjes in het Rijksopvoedingsgesticht te Montfoort, waar ze enige tijd werkte, haar tot het socialisme.

Ook Johanna Westerman (1866-1943), de tweede vrouw in de Kamer, die in 1921 voor de liberalen haar opwachting maakte, kwam uit het onderwijs. Beide vrouwen, hoe verschillend naar sociale en politieke achtergrond ook, waren het over één kwestie roerend eens: de gelijkberechtiging tussen mannen en vrouwen. Op onderwijsgebied echter liepen de meningen tussen beide onderwijzeressen sterk uiteen. Groeneweg was een fel tegenstander van het standenonderwijs en pleitte voor het ideaal van een eenheidsschool. Toen de Lager Onderwijswet van 1920 in haar ogen niet ver genoeg ging, bleef zij uit protest weg bij de stemming in de Kamer. Westerman vond de wet juist te ver gaan, omdat het Frans werd afgeschaft voor lagere scholen. Daarom deed zij in 1922 een poging om het Frans weer in te voeren. Met één stem verschil werd haar voorstel verworpen.

4. Na een korte rondgang op het Binnenhof keren we terug door de poort waardoor we zijn binnengekomen. We slaan rechtsaf en we lopen langs de Hofvijver. Ter hoogte van de fontein steken we links over en lopen langs het museum de Gevangenpoort de Plaats op. Aan het eind slaan bij het Noordeinde rechtsaf. Al snel zien we aan de linkerkant het Paleis Noordeinde. Hier werd in 1909 Prinses Juliana geboren, die vanaf haar vijfde jaar niet naar school ging, maar thuisonderwijs kreeg.

Thuisonderwijs

Lange tijd gingen kinderen uit de gegoede kringen niet naar school, waar de klassen overvol waren, ziektes konden worden opgelopen en niet 'het juiste' werd geleerd; zij kregen les van huisonderwijzers. Veel staatslieden groeiden op met thuisonderwijs (toen nog huisonderwijs genoemd). Daarom werd in de Onderwijswet van 1857 en ook daarna het thuisonderwijs gelijkwaardig gesteld aan het schoolonderwijs. Dat was bijvoorbeeld het geval in de Leerplichtwet van 1901. Daarin was een aparte regeling voor het thuisonderwijs opgenomen. Daar hadden de ministers en parlementariërs uit de hogere stand wel voor gezorgd.

Pas in de jaren zestig veranderde deze houding tegenover het thuisonderwijs. Zelfs de kinderen van het Koningshuis gingen voor het eerst 'gewoon' naar school. Bij de wijziging van de Leerplichtwet in 1969 zag een aantal Kamerleden redenen om bezwaar te maken tegen thuisonderwijs. Zij kregen een Kamermeerderheid zo ver de leerplicht gelijk te stellen aan schoolplicht. Toch was er in de nieuwe leerplichtwetgeving nog een kleine ontsnappingsmogelijkheid. Als er geen school van de eigen godsdienstige richting in de buurt was, dan konden ouders ontheffing van de leerplicht krijgen. In 1988 werd voor het eerst na een rechtszaak formeel van die mogelijkheid gebruik gemaakt.

5. We lopen het gehele Noordeinde uit. Aan het einde slaan we rechtsaf (Scheveningseveer) en we lopen steeds rechtdoor tot we na de Willemstraat linksaf een geheel bakstenen brug over kunnen. We zien daar het gebouw van de 'Haagsche Schoolvereniging' op de Nassaulaan 26. Daar werd in 1909 in het gymnastieklokaal een nieuw schooltype ten doop gehouden: het lyceum.

Het eerste lyceum in Nederland

Het lyceum was een middelbare school met een gemeenschappelijke onderbouw, bedoeld om de overgang van de lagere naar de middelbare school te vergemakkelijken. Het lyceum was een experiment zonder wettelijke erkenning, maar werd al snel razend populair.

Het eerste lyceum werd gesticht door een aantal 'hoge heren' (bankiers, oliemagnaten en een Nobelprijswinnaar) met hulp van bekende pedagogen waaronder Ligthart. Zij vonden dat het gymnasium te intellectueel en te materialistisch was geworden. De nieuwe school moest meer algemene vorming, een minder overladen programma en uitstel van schoolkeuze bieden.

In 1912 kreeg het Nederlandsch Lyceum een eigen gebouw en bij de opening was zelfs de premier aanwezig. Pas met de Mammoetwet in 1968 kreeg het lyceum wettelijke erkenning. Met de scholengemeenschap en een gemeenschappelijke brugklas werd ook iets van de aloude lyceumgedachte in die wet gerealiseerd. Toch ging in de jaren negentig het eerste Nederlandsch Lyceum ten onder. Andere lycea overleefden in naam, maar het aantal brede scholengemeenschappen nam sinds die tijd zienderogen af, brede brugklassen verdwenen grotendeels en het aantal categorale scholen steeg.

6. We vervolgen de Nassaulaan waar op nummer 6 de Onderwijsraad zetelde, in 1919 opgericht om vooral de gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs te bewaken en nu het voornaamste adviesorgaan van de regering op onderwijsgebied. Bij het imposante gebouw van de Vereniging Nederlandse Gemeenten slaan we links de Sophialaan in en komen uit op het Plein 1813. Dat plein steken we rechtdoor over tot we bij de Zeestraat komen. Daar slaan we rechtsaf. Bij de kruising met de Javastraat en de Laan van Meerdervoort steken we over naar de linkerkant van de Scheveningseweg waar we al snel langs het Vredespaleis lopen.

Eerste huishoudschool met een beschavende missie

In 1888 werd in Den Haag op de Laan van Meerdervoort de eerste huishoudschool in Nederland geopend. Naar dat moment was lang toegeleefd door een aantal dames van stand. Er bestonden al wat naai- en breischolen in verschillende plaatsen, maar dat was niet wat deze vrouwen voor ogen stond. Volgens hen was het de hoogste tijd om van huishouden en koken een vak met aanzien te maken. Hun voornaamste doel was leraressen opleiden die onder het volk gingen werken door kooklessen en hygiëne te geven. Drie jaar later volgde een tweede huishoudschool in Amsterdam. De bonte coalitie van volksverheffers, praktische idealisten en ook vroege feministen was het niet over alles eens. Hun meningsverschillen leidden al snel tot ruzies op de eerste huishoudscholen. Het idee van een echte vakopleiding voor een 'keurbende' die vervolgens zelf als lerares verlichte idealen verspreidde, botste met de dagelijkse praktijk op de scholen die van alle meisjes slechts huishoudsters en kooksters maakte. Na de beginjaren verdween het idee van een 'beschavende missie' uit het huishoudonderwijs en met de komst van de Mammoetwet ging het op in het lager en middelbaar beroepsonderwijs.

7. Na het Vredespaleis steken we over om bij het witte huisje op de hoek op een geasfalteerd voetpad rechtdoor de Scheveningse Bosjes in te gaan. Bij de eerste afslag gaan we schuin rechtsaf, een gravelpad met een muur aan je rechterhand. Aan het eind slaan we op een klinkerweg (Timorstraat) linksaf en steken een weg over. We passeren metalen hekken en nog voor de speelplaats slaan we linksaf. Bij de eerste viersprong gaan we rechtsaf en op dit pad gaan we steeds rechtdoor. Op de driesprong bij twee bankjes nemen we het rechter pad. Op de vijsprong nemen we het tweede pad naar links, nagenoeg rechtdoor. Op de volgende vijsprong nemen we ook het tweede pad

naar links. Dit pad (Galgenpad) lopen we geheel uit tot een drukke verkeersweg met dubbele rijbanen. Deze weg steken we over. Daarna gaan we schuin rechts langs het Indisch monument. Bij de vijver slaan we linksaf. We volgen nu het pad langs het water. Het pad gaat aan het eind omhoog en komt uit op een klinkerweg. Hier slaan we rechtsaf, we volgen de bocht naar rechts tot vlak voor een slagboom. Daar gaan we linksaf door een hekje een voetpad in. We lopen tot boven op de heuvel, waar we bij de driesprong schuin rechts naar beneden gaan tot aan een asfaltweg. We blijven rechtdoor lopen tot de Haringkade. Hier gaan we rechtsaf een brug over en direct weer linksaf (Cremerweg). Hier steken we nogmaals een brug over. Na het standbeeld van Troelstra slaan we linksaf en volgen we een verhard voetpad over een brug. We lopen rechtdoor tot we een speelplaats zien. Voor de speelplaats slaan we rechtsaf en lopen over een bruggetje het park uit. Bij de brede laan met tramrails slaan we rechtsaf en ter hoogte van nummer 76 (huis Windekind) steken we links de weg over en steken na een zandpaadje opnieuw een straat (Badhuisweg) over om aan de overkant de Nieuwe Scheveningse Bosjes in te gaan. Bij de eerste splitsing slaan we rechtsaf (niet het ruiterspad). We lopen op dit asfaltpad steeds rechtdoor en negeren alle afslagen tot we op de Pompstationsweg uitkomen. Die weg steken we over en gaan steeds rechtdoor tot we op het Kwekerijpad uitkomen. We volgen dat pad langs een verlaten kantoorgebouw en slaan aan het eind rechtsaf.

8. Voor het standbeeld van Plesman slaan we linksaf. Het geasfalteerde pad gaat omhoog. Na pakweg 50 meter slaan we rechtsaf. We blijven dat pad volgen en houden bij kruisingen en splitsingen steeds rechts aan tot we het gebouw van de Vrije School zien liggen. We slaan voor de school rechtsaf en gaan een trap af. Beneden steken we de weg over en gaan de Van Berwaerdeweg in die overgaat in de Oostduinlaan waar zich vroeger het Aloysius College bevond.

Een roemruchte katholieke jongensschool gaat ten onder

Het Aloysius College was een katholieke jongensschool voor de betere standen waar paters jezuïeten lesgaven. De school bracht tal van katholieke ministers en andere hooggeplaatsten voort. Toch raakte de school in verval en werd na een vernietigend rapport van de inspectie door de minister van Onderwijs in 2016 gesloten. Een reddingspoging van oud-minister Ben Bot van Buitenlandse Zaken mislukte.

Nu huisvest het gebouw de Europese School die uitsluitend toegankelijk is voor kinderen van Europese ambtenaren. Ernaast ligt het voormalige Patersgebouw dat omgebouwd is tot luxe appartementen.

9. Na het Patersgebouw steken we bij de oversteekplaats naar links over en nemen we het trottoir aan de rechterkant (parkzijde) van de Ruychrocklaan. Bij het brugje rechts gaan we het park in. Aan het eind bij de tweede afslag slaan we rechtsaf. Na een bruggetje lopen we langs een huizenrij en steken we een fietspad en bruggetje over. Daar gaan we met het pad linksaf. We lopen rechtdoor tot we aan de linkerkant een brug zien. Daar slaan we rechtsaf. We lopen over de Goetlijfstraat langs een groot gebouw (een zorginstelling) en gaan rechtdoor het park in. Op het pad lopen we steeds rechtdoor. Het pad gaat over in een klinkerweg en komt uit op de Wassenaarseweg. Daar steken we rechts bij de stoplichten over naar het plantsoen van het Jozef Israëlsplein. Op het plantsoen lopen we rechtsaf tot het monument voor Koningin Emma. Daar slaan we linksaf en gaan we rechtdoor de Jozef Israëlslaan in. Aan het einde komen aan de drukke Benoordenhoutseweg. Rechts bevindt zich een oversteekplaats die ons op het Malieveld brengt.

Actievoeren op het Malieveld

Leraren behoorden tot een van de eerste beroepsgroepen die zich organiseerden om hun belangen te verdedigen en hun vak te verbeteren. In 1842 werd de eerste landelijke vakvereniging in het lager onderwijs opgericht, het Nederlands Onderwijzers Genootschap (NOG). Het NOG kreeg in de loop van de negentiende eeuw te maken met ontevreden hulponderwijzers die geen genoegen namen met hun ondergeschikte positie in de school, hun lage salaris en onzekere toekomstperspectieven. Zij waren zeer afhankelijk van de hoofden en konden in het nogal deftige NOG hun grieven bijna niet kwijt. Daarom richtten zij in 1874 hun eigen Nederlands Openbare Hulponderwijzers Vereniging op, later de Bond van Nederlandse Onderwijzers. Op hun programma stond: een beter salaris en meer autonomie om zelf de lessen in te richten. Al snel kregen zij de naam van 'de salariskbond' omdat zij voortdurend actievoerden voor een betere beloning. Hoewel de beloning ondertussen wel iets verbeterde, is er voor de onderwijzersbonden en verschillende actiegroepen nog steeds reden te hoop te lopen. Daar is het Malieveld, dat dicht bij het regeringscentrum en het parlement ligt, een uitstekende plek voor.

10. Op het Malieveld steken we schuin over naar het paviljoen waarlangs een voetpad loopt dat ons bij station Den Haag Centraal brengt (daar kan men een tram of trein nemen naar het station Hollands Spoor, het beginpunt van de wandeling). Naast het station ligt de Hoftoren van het ministerie van Onderwijs.

Deze wandeling staat in de wandelgids 'Op schoolreisje'. In deze gids staat onderwijshistorische informatie die de wandeling nog interessanter maakt. De gids is verschenen bij uitgeverij Gegarandeerd Onregelmatig, www.gegarandeerdonregelmatig.nl

4 **Neem een abonnement!**
Meer dan 1500 wandelkaarten

voor slechts
€ 13,50